

מבוא

נעם וייס ועוז פנחס*

הכרך הקודם (ט1) של "מעשי משפט" התמקד בחינוך המשפטי, וכלל מאמרים המספקים פרספקטיבות שונות ומגוונות על אודותיו. הכרך הנוכחי מתמקד בנושא הרחב והחשוב של משפט ושינוי חברתי. הכרך מהווה אסופה של מאמרים חדשניים ומרתקים המספרים על מאבקים חברתיים עכשוויים, רובם מנקודת המבט של עורכי הדין שמובילים אותם, תוך שהם ממקמים את המאבקים הללו בהקשר משפטי תיאורטי רחב. בכך, כרך זה של "מעשי משפט" מממש את תפקידו הייחודי של כתב העת בנוף המשפטי: מחד גיסא, להביא את קולם של עורכי הדין מהשטח, אשר המגע הישיר שלהם עם המשפט בחיי היום-יום מאפשר להם לזהות ולהמשיג תופעות ומגמות משפטיות הנסותרות מעיניהם של חוקרי המשפט באקדמיה; ומאידך גיסא, לאפשר יצירה של מאמרים אקדמיים המחדשים ומעמיקים את השיח התיאורטי בתחומם, באופן שמזין ומעשיר את פעילות השטח המשפטית. יחסי הגומלין בין הפרקטיקה המשפטית החברתית ובין האקדמיה הם שעומדים במוקד רובם המכריע של המאמרים בכרך זה. לצד מאמרים של עורכי דין וקלינאים, הכרך כולל מאמרים של חוקרים בתחומים תיאורטיים מגוונים הנוגעים למשפט ולשינוי חברתי וכן תרגום של שני טקסטים חדשים. במאמרים המגוונים המופיעים בכרך שזורות שתי תמות מרכזיות. הראשונים משתייכים לשדה התיאורטי הפמיניסטי, ומתערכים בשדה זה באופן ביקורתי תוך שהם מציעים נקודות מבט חדשות לגביו. המאמרים בהמשך הכרך קושרים בין פרוצדורה לבין משפט ושינוי חברתי, ומאירים את האופן שבו סדרי הדין ונהלים פרוצדורליים ובירוקרטיים שונים יכולים לסייע למימוש של זכויות מהותיות או למנוע את מימושן. כך, המאמרים בחלק זה מדגישים את חשיבותה של הפרוצדורה במאבקים משפטיים-חברתיים.

הטקסט הראשון בכרך הוא תרגום של קטעים נבחרים שכתבה ג'נט האלי בספרה החדש "מבוא לפמיניזם משילותי" (Governance Feminism: An Introduction), שנכתב במשותף עם פרבהה קוטיסוראן, רייצ'ל רבושה והילה שמיר. הספר מתאר את הכוח שצברו זרמים פמיניסטיים מסוימים במנגנוני קבלת החלטות ומשילות בעשורים האחרונים ומנתח את השתלבותן של עמדות פמיניסטיות ושחקניות פמיניסטיות במוקדי כוח, הן במוסדות מדינתיים והן מחוץ להם, באופן שהפך את הפמיניזם מתנועת שוליים לאידאולוגיה רווחת בזרם המרכזי. תופעה זו, לשיטת הכותבות, מצדיקה מחקר ולימוד של הכוח שנושם פמיניסטיות מפעילות, וכן התייחסות וחשיבה מחדש על הפמיניזם בכללותו. על מנת להנהיר את התיאוריה הפמיניסטית המשילותית ולהציגה על רקע המציאות בישראל, מעין סודאי משתמשת בפריזמה זו במאמרה "פמיניזם משילותי בישראל: פונדקאות כמקרה מבחן". המאמר מציג את התיאוריה, מסביר את חשיבותה, מתמודד עם כמה ביקורות שעשויות לעלות כנגדה, ואף מעלה הצעות אחדות לפיתוחה העתידי. באמצעות מקרה המבחן של הסדרת הפונדקאות בישראל – סוגיה שנויה במחלוקת בשיח הפמיניסטי הישראלי – מדגים המאמר כמה

* נעם וייס, סטודנטית למשפטים ולפילוסופיה ועוז פנחס, סטודנט למשפטים ולהיסטוריה כללית באוניברסיטת תל אביב; עורכי כתב העת "מעשי משפט".

תובנות שנובעות מניתוח פועלן של שחקניות פמיניסטיות במשקפי הפמיניזם המשילותי. כך, הוא מראה כיצד ההכרה בכוחם הפוליטי של טיעונים פמיניסטיים עשוי לסייע בעיצוב מדיניות צודקת יותר של תחום זה.

הניסיון לעמוד על ההשפעות השליליות שעלולות להיות לאיראולוגיה פמיניסטית חדר-ממדית שאינה מכירה בכוחה, נוכח גם במאמרה של אורית קמיר. המאמר "מקץ עשרים שנה: המאבק בהטרדה מינית באקדמיה מחייב דבקות בתמונה הגדולה וגם דיוק בפרטים" מציג רפלקסיה על אודות יישום החוק למניעת הטרדה מינית במוסדות ההשכלה הגבוהה, במלאת עשרים שנה לחקיקתו. קמיר מנתחת שני מקרים שבהם יושם החוק, ומראה דרכם את הקושי ביישום דוגמטי של החוק שאינו רגיש לפרטי המקרה.

במאמרו "ביחד אנחנו חזקות? על אחדות ופילוג בעשייה הפוליטית של קהילת הלהט"ב – רקע, תמונת מצב וצעדים להמשך", מנתח חגי קלעי את הפעילות המשפטית והציבורית של הקהילה הגאה, תוך שהוא מיישם תובנות מהשרה המשפטית הפמיניסטית. קלעי עורך דיון מקביל לזה המתקיים בתוך הפמיניזם על רקע המורכבויות במאבק הפמיניסטי לנוכח ניגודי אינטרסים פוטנציאליים בין נשים ממעמדות ומרקעים שונים ("פמיניזם של צמתים"). תוך שהוא מקיש מדיון זה, קלעי עומד על הגיוון וכן על ההיררכיות הפנימיות הקיימים בקהילת הלהט"ב, המקשים עליה להתאחד לטובת מאבק משפטי וחרבתי משותף. לנוכח זאת, קלעי מגדיר את המכנה המשותף של קהילת הלהט"ב ומציע עקרונות אתיים לפעילותה הפוליטית, ושיקולים שראוי שבעלי הכוח בה ישקלו ויישמו בכואם לקבוע אילו מאבקים הקהילה תנהל.

המאמרים בחלקו השני של הכרך מאירים את הקשר בין פרוצדורות משפטיות לשינוי חברתי. מאמרה של מעין נייזנה "כישלון ידוע מראש: הפרוצדורה ככלי לשלילת זכויות מהותיות של תושבים פלסטינים", מתמקד בפרוצדורה ובקושי לקדם הגנה על זכויות בבתי משפט על ידי תקיפה נקודתית של נהלים שמהווים חלק מהסדר בירוקרטי-מינהלי רחב מסועף וכולל. המאמר מזהה כיצד נהלים מפורטים שמסדירים את חופש התנועה של תושבים פלסטינים בעזה ובגדה המערבית למעשה משמשים לשלילת זכות מהותית זו, כאשר הם מהווים חלק מהסדר שליטה וניהול רחבים, ובשל השתלבותם במערך רחב זה, שאותו כמעט בלתי אפשרי לאתגר משפטית, הם הופכים כמעט חסינים בפני ביקורת שיפוטית.

מאמר נוסף העוסק בסדרי הדין, "הזכות לדין לא הוגן: עלייתם של דיונים חסויים, נפילתן של עתירות לגילוי ראיה", שכתב אלעד כהנא, דן בהליכים מינהליים שבהם מוטל חיסיון על ראיות מסוימות בשל "אינטרס ציבורי", כך שהמדינה רשאית שלא להציגן בפני בית המשפט. אף שבידי העותרים האפשרות להגיש עתירה לגילוי הראיה, המאמר מראה כי בעשורים האחרונים עתירות אלו כמעט לא הוגשו. את מקומן תפסו דיונים שמקיים בית המשפט במעמד צד אחד ובדלתיים סגורות שבהם הוא נחשף לחומר החסוי מפי המדינה. תוך שימוש במקרי מבחן מניסיונו כעורך דין חברתי, מתחקה כהנא אחר הסיבות להימנעות מהגשת עתירות לגילוי ראיה, כאשר הוא שואף להביא למרכז הבמה כלי זה שיכול לאפשר הגנה על עותרים בהליך המינהלי.

מאמרה של בקי כהן קשת, "ביקורי מעגל או ביקורת מעגלית", שם גם הוא במרכז את האופן שבו סדרי הדין והפרוצדורה עלולים למנוע את מימושן של זכויות מהותיות. כהן קשת מתמקדת בזכות להכרה של דייר בדוור ציבורי כדייר ממשך ובוחנת את הדרך שאותה עליו לעבור עד להכרה זו. המאמר עומד על קשיים רבים בהליך להכרה בזכות: ראשית, במפגש של הרשויות עם דיירי הדוור הציבורי החיים בעוני; ושנית, בסדרי הדין והחזקות המשפטיות בבתי המשפט לעניינים מינהליים, המערימים קשיים רבים על העותר כנגד החלטת הרשות.

מאמרו של גיל גן-מור, "הפליה במבחן: הפעלת בוחנים (טסטרים) לחשיפת הפליה בידי ארגונים לשינוי חברתי", דן גם הוא בפרוצדורות משפטיות, ומפגיש את הקוראים עם פרקטיקה משפטית שארגונים לשינוי חברתי החלו ליישם לאחרונה בישראל: הפעלת בוחנים לחשיפת הפליה. המאמר דן במגוון החסמים, לרבות החסמים הדיוניים והראייתיים, העומדים בפני קורבנות הפליה פרטיים המבקשים לעמוד על זכויותיהם אל מול גורמים שהפלו אותם. על רקע זה, המאמר פורש את ההצדקות לשימוש בטסטרים במאבק נגד הפליה, בפרט כאשר הדבר נעשה על ידי ארגונים לשינוי חברתי. לקראת סיום מציג הכרך תרגום למאמר חדש ומקורי של פרופ' אוון פיס מאוניברסיטת ייל, מגדולי חוקרי המשפט כיום. המאמר "החירות הפוליטית וחופש המימון" עוסק בנושא האקטואלי והחשוב של מימון מוסדות המאפשרים הבעת עמדות (כגון מוסדות תרבות ועיתונות) על ידי הממשלה ובקשר בין מימון לבין חופש הביטוי. המאמר מציג את התיאוריות הקושרות בין חופש הביטוי והחשיבות של שיח פוליטי מגוון וחופשי לבין דמוקרטיה ושלטון עצמי, וסוקר את הפסיקה האמריקאית בעניין זה. לטענת פיס, מימון סלקטיבי של הממשלה בהתאם להשקפות הפוליטיות של הגוף הממומן לא פוגע רק בשוויון אלא גם בחופש הביטוי עצמו. את המאמר מלווה הקדמה מאת חברת מערכת כתב העת שירה נגר הקושרת את הדיון בדוקטרינה האמריקאית למציאות הישראלית היום ולדיון סביב "חופש המימון" של הממשלה.

את הכרך חותמת ביקורת ספרים מאירת עיניים של ליאורה בילסקי על ספרו של אסף לחובסקי "דיני מיסים ונורמות חברתיות בפלשתינה המנדטורית ובמדינת ישראל" (Tax law and Social Norms in Mandatory Palestine and Israel). ספרו של לחובסקי מתאר את ההיסטוריה של יצירת מערכת המס בישראל. הספר מגלה כיצד מערכת המס החלה כמערכת לא-פורמלית, המבוססת על נורמות חברתיות וולונטריות, תוך שהוא מאיר את תפקידו של משפט המס ביצירת זהות לאומית קולקטיבית ובבניין אומה. על ידי פנייה לדמויות הספרותיות והקולנועיות של הגנסטור והפיראט, ביקורת הספרים מתמקדת בצדדיה השליליים והאלימים של מערכת המס הוולונטרית שלחובסקי מתאר. נוסף על כך, חושפת הביקורת את הבעייתיות הקיימת בקשר בין מערכת המס הוולונטרית לבין יצירת זהות לאומית, המתבטאת בהדרתן של קבוצות מיעוט לאומיות אשר אינן חולקות אותן הנורמות כמו קבוצת הרוב.

אנו מאחלים לכם ולכן קריאה מהנה ומעשירה.

